

UN SUÍ EN «EL CAMÍ»

Alfredo Baeschlin i l'arquitectura popular valenciana

Juan A. García-Esparza*

Figura 1.

Indagant en l'activitat sociocultural desenvolupada durant el primer terç del segle xx en la ciutat de València, es troba l'interessant punt de vista d'un arquitecte estranger: mitjançant les seues aportacions a un periòdic de l'època del qual va ser col·laborador actiu, podem reconstruir certs aspectes de la vida artística de València sota l'òptica del «nouvingut».

Per aquell temps, al maig de 1933 una nova i valencianíssima entitat artística, Acció d'Art, feia una crida als valencians que havien tingut l'oportunitat de viatjar i conèixer altres terres perquè reflexionaren sobre la inferioritat intel·lectual i la mesquina vida artística i cultural de València¹. D'aquesta manera es donaven a conèixer i presentaven un feix de voluntats necessàries per al renàixer de l'esperit de «la nostra terra»: «Organizar concentraciones de ar-

tistas en los campos, huertas y playas de nuestra tierra, pasar una temporada al aire libre y viviendo un ambiente sutil favorable a su gusto pudiendo practicar un plan colectivo de cultura física y psíquica».

Des de crear un cineclub fins a difondre per mitjà de certàmens les creacions més interessants dels artistes locals en l'estranger.

UN ARQUITECTE SUÍ A VALÈNCIA

Alfredo Baeschlin (1883-1964) va ser presentat a la societat valenciana com el «dibujante suizo que nos muestra Valencia» (Leonel, 1934), on s'apuntava l'origen de la seua estada a Espanya que es remuntava a 1928²; deia que entenia i parlava el valencià, el català i el basc i que era l'únic suís que publicava cròniques i llibres en castellà, propagant l'art

«d'emblema popular espanyol». Pretenia publicar un tom a Suïssa, *España vista por mí*³, que projectava recopilar els seus viatges i passejos per les diferents regions de l'estat; igualment plantejava la publicació a Espanya de *Cartas de San Cucufate*⁴ on contaria les seues experiències al País Basc.

Per aquell temps havia recorregut gran part del País Valencià i es vantava de conèixer el Maestrat, «grandiós i enormement bonic», on segurament va anar acompanyat per Eduardo Ranch i Pío Baroja al qual li agradava visitar la zona sempre que venia cap a València (Ranch, 1985).

A l'abril de 1933⁵ va venir per a quedar-se un poc més, una setmana, i passar després a Galícia, a Canàries..., però com li va agradar València per a descansar i treballar, es va quedar. Va agrair als seus amics, artistes, públic i en particular a la premsa valenciana, el suport que li van brindar davant l'exposició *Apuntes Valencianos* que va celebrar en l'Ateneu Mercantil de la ciutat aquest mateix any. D'aquests apunts, va prometre l'aparició d'un llibre titulat *Arquitectura popular del reino de Valencia*, tot postulant que aquest volum seria el segon de *La arquitectura popular española*, ja que ja estava publicat el primer, *La arquitectura del País Vasco*.

Per a conèixer una mica més a aquest personatge recorrerem a les paraules de Francís Leonel (1934): «Baeschlin es franco en sus manifestaciones como en sus apuntes. Todo él lleva un notable carácter ingenuo —ingenuidad de hombre niño— que nos

da la sensación de no estar influenciado, de no querer parecer lo que no se es, sino todo lo contrario; poniendo todo lo que da su estudio y todo lo que ante su vista tiene para dibujar...».

ARQUITECTURA RURAL

El dia 8 de juliol⁶, sota el títol «I Fira del Dibuix», organitzada per Acció d'Art i patrocinada per l'Ajuntament de València, es feia al setmanari *El Camí* una crida als escultors i pintors, a tots aquells artistes que llegiren aquell anunci perquè concorren a la Fira.

Als pocs dies advertim en el mateix setmanari uns dibuixos i esquemes sota el títol d'«Arquitectura rural de la Marina (I)»⁸ on el seu autor, Alfredo Baeschlin, esgrimeix una definició del que entén per arquitectura rural com a introducció a la seua petita anàlisi, d'aquesta tipologia constructiva, plasmat a manera d'article periodístic. «*Se denomina arquitectura rural o rústica al conjunto de todas las construcciones levantadas en el campo, sea para estancia de los que se dedican a la agricultura, sea para edificios necesarios para alguna de las modalidades de cultivo —secaderos de cebolla, barracas— sean de carácter religioso, como las cruces de término, las ermitas, los calvarios, etc...».*

A continuació, i de manera senzilla però amb gran encert, Alfredo introdueix al lector en matèria, referint-se a les característiques intrínseques que determinen la casa rural; la seua orientació i la forma de la seua coberta en funció del clima, la seua tipologia, condicionada pels materials disponibles en la regió que donaran «l'aire de família» a pesar de la seua varietat i, finalment, la seua distribució interior que serà la que marque, més que les altres característiques, la casa rural.

Explica que la intenció eminentment pràctica que imprimeix el fundador a la seua casa, com si aquesta es tractara d'una eina més per al treball, base de la seua vida,

resulta en la pròpia personalitat de cadascuna d'elles; conformades per l'únic coneixement de què disposa l'arquitecte rústic, la seua experiència i la de moltes generacions, el doten de coneixement suficient per a saber a quin vent ha d'exposar les seues obertures, com combatre la sobreexposició al sol, on col·locar la cuina i com construir la xemeneia.

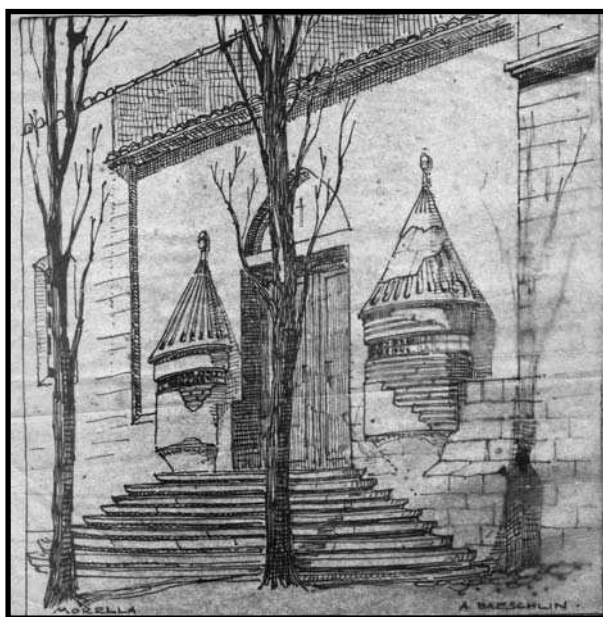

Figura 2.

Al fil de l'arquitectura rural de la Marina, l'autor comenta la influència del clima en la conformació de la teulada, to subratllant que específicament en el riu-rau es resol amb molt poca pendent i es disposa de tal forma que reculla en les cisternes la major quantitat d'aigua. És prioritari l'interès del llaurador d'orientar a llevant o migdia la galeria anteposada a alguna de les seues façanes. La comarca, pobra en boscos i rica en pedra, caracteritza el gruix dels murs del riu-rau i les mesures màximes per a col·locar sense suports intermedis les bigues que sostenen la coberta. D'aquests condicionaments, diu, van sorgir les arcades, conformades per arcs rebaixats o de mig punt, tan belles i característiques del riu-rau. Aquesta galeria, nascuda també d'una necessitat de la funció agrícola, servia per a dipositar a la nit i en dies plujosos els canyissos en els quals s'assecava el raïm al sol per a convertir-lo en

pansa. En ella, com en el portaló basc, es feia la vida, es menjava, es treballava i es ballava. Per regla general es disposaven al costat de les galeries, unes cuines rústiques per a «coure» el raïm, amb els seus desguassos, piques i molts repeus per a olles i altres utensilis.

En l'última part de l'article, cal enlletir la valoració objectiva i crítica de

l'arquitecte creient que tenia raó quan deia que el pagès, al construir un riu-rau, no tenia mai la intenció de fer una cosa bella. El que ens causa aquesta impressió agradable del conjunt, aquesta harmonia perfecta entre paisatge i casa, és el producte de circumstàncies fortuïtes i felices. Tal vegada és l'absència de qualsevol adorn estudiat, injustificat i per això mateix superflu, allò que fa la bellesa del riu-rau.

Segons Baeschlin, el que causa veritable pena és l'absència completa de bon gust en les edificacions de nova planta, xalets d'estiueig que s'aixequen, prop de les cases rurals, a l'estil vernacle, sense trobar a faltar el consabut xalet suís, ni els assajos desesperants d'introduir arquitectura rectilínia i fabril en la línia de Le Corbusier.

Des de la seua arribada i fins a la data, l'arquitecte suís ja s'havia rela-

cionat amb artistes coetanis de la ciutat i ja no era considerat només com un dibuixant més que disposava d'una sensibilitat notable a l'hora de transmetre els seus coneixements tan sols a través del seu llapis, sinó que tenia la capacitat de reflexionar i transmetre verbalment aquelles nocions «estètiques» del paisatge i la cultura popular que havia adquirit en la seua formació.

certa lleugeresa, evitant recarregar el disseny amb tantes coses que dir però sense gens que expressar. No obstant això el dibuixant transmet a través del seu traç fi i net la suficient serenitat de la qual gaudeix per a reflexionar sobre l'objecte de la seua llibreta. Aquest disposa del temps suficient per a amarar-se de l'entorn i reflectir-lo així a través de lleugers matisos.

III. La casa taronjera, més aviat quinta d'esplai que casa rural, les façanes blanques de la qual, o alegrament pintades de rosa o blau, veiem vigilar per sobre de la massa obscura dels horts de taronges. És gairebé sempre residència estiuenca del propietari, amb habitatge per a l'estatger que es fa càrrec de la propietat.

EXCURSIONISME

No menys interessant es presenta l'article titulat «Impresiones del Maestrazgo I»¹⁰ signat per Baeschlin sobre una visita de la qual segurament aprofitaria aquestes «impressions» per a compendiar informació de la comarca destinada al seu volum sobre *Arquitectura rural del País Valencià*. És interessant des del punt de vista de la labor pedagògica empresa per aquell grup d'artistes i amants de l'art que es presentaven sota el nom de Acció d'Art i que periòdicament emprenien excursions «amb la finalitat de conèixer i estudiar el País Valencià».

La seua descripció arquitectònica comença amb els pobles immediats a Castelló, que qualifica de «summament pintorescs», sobretot els últims, als quals baixaria per a fer algun apunt dels seus intricats laberints de carrers; de les seues cases percep el fosc de les seues teulades de pissarra i els llogarets que semblen encongitos als peus de les esglésies. Fa una interessant apreciació textural i cromàtica d'aquests, «uns semblen modelats amb argila color ocre, en uns altres predomina aquest càlid color vermellós» i d'uns altres comenta el seu mimetisme amb el marró color del terreny.

A les «coves de Ben Romà, poble important i de silueta imponent», s'accedeix deixant la plana de regadiu, per a avançar en terreny abrupte de secà envoltat d'oliveres i garroferes; a mesura que continua l'excursió, l'observador va trobant algunes alqueries solitàries acom-

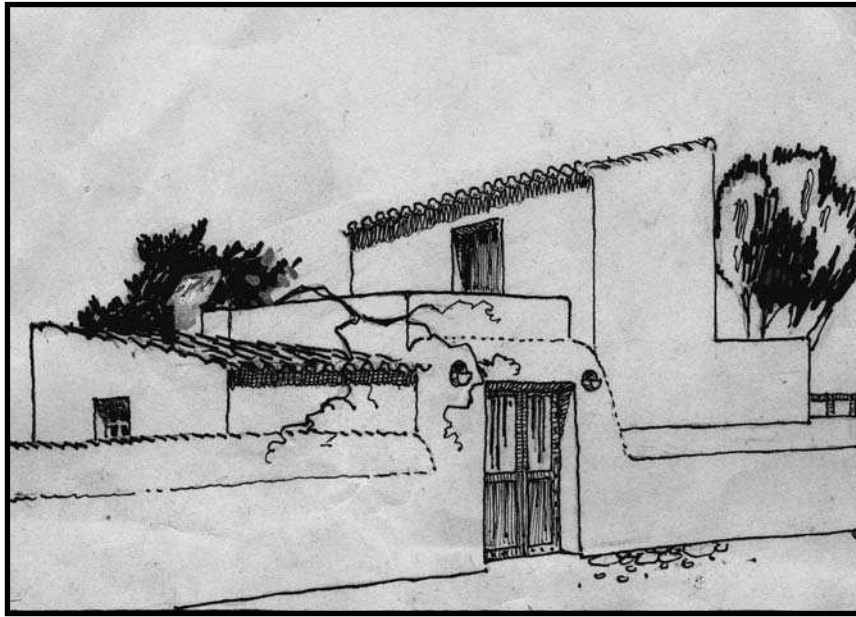

Figura 3.

Era doncs un tècnic format i educat sensorialment per a percebre i transmetre la bellesa natural del nostre entorn.

Dies més tard, sota el títol d'«Arquitectura rural del País Valencià», Alfredo publica un segon article on escriu diverses columnes entre les quals destaquen, igual que ho feren en el seu article anterior sobre la Marina, els dibuixos traçats pel seu autor. De traç senzill i pols ferm encara que potser una mica vacil·lant, signe identitari d'aquells dibuixos traçats a mà alçada amb cert mesuratge; demostra delicadesa i gust pel dibuixat quan traça subtilment els detalls que donen el caire particular als seus dibuixos (Fig.1).

Un cúmul de factors entren en joc per a valorar els dibuixos de Baeschlin com a apunts elaborats amb

En aquesta ocasió il·lustra l'Alqueria del Pi com a referència a una de les tipologies constructives de l'extensa horta que envolta la ciutat de València on l'autor troba tres models de casa rural:

I. L'alqueria, amb escasses semblances a la masia catalana, és la casa rural del latifundi, emprada de vegades com a residència de l'agricultor benestant, de vegades com a residència estiuenca del gran propietari que viu en la capital i habitatge de l'estatger, que té cura de l'explotació del camp, siga en arrendament o per compte de l'amo.

II. La barraca, curiosa edificació de marcat tipus septentrional, amb la seua empinada teulada de brossa lacustre és la casa del minifundi, del petit llaurador o d'aquest tipus mixt que treu la seua manutenció de la terra i de l'aigua.

panyades del forn de pa que sobresurt en forma de cúpula de la façana lateral i el seu aljub amb la sínia, amb la seua testera i teulada característica que «recorda un poc al caseriu basc».

De Morella, plasma alguns apunts a través dels quals sembla quedar cor-robat de la població per la nostàlgia de l'aspecte muntanyenc i hivernal dels seus intrincats carretons com si estigués dibuixant qualsevol racó del seu país natal.

A d'altres dos apunts, «Impresiones del maestrazgo I i II» centra el punt de vista en dues porxadades que bé representen una característica comuna en la seua construcció, «els suportals», que emmarca una obertura on el pilar queda caracteritzat per la robustesa del seu port i envergadura.¹¹

En el segon article dedicat al Maestrat, Alfredo aprofita la nit de

la seua arribada per a fer un volt mentre tots dormien, «és una de les sensacions més agradables per a mi, arribar de nit a un poble desconegut». Arquitectònicament destaca, «deixant a part el turísticament catalogat», l'antic convent franciscà i crida l'atenció sobre l'església conventual, que atresora vestigis romànics i arabescos gòtics; ressenya la importància del claustre gòtic del que fa una interessant apreciació sobre la necessitat de la seua restauració, «em sembla que molt bé poguera aprofitar-se l'edifici en part per a escoles, per a un museu regional, tal vegada per a un paradador de turisme o una residència d'artistes».

APUNTS D'EIVISSA

Mentre l'autor del volum *Apuntes de Ibiza*¹² preparava els seus dibuixos per a la imminent publicació, escriu una petita ressenya en el set-

manari parlant de la peculiaritat de la illa entre les seues altres germanes del grup balear. «Les cases rurals amb les seues blanques façanes i la seua porta ombrejada, són un fons admirable per a la ceràmica multicolor», on diu destacar l'escassa presència del vermell, visible en els penjolls de pebrots assecats al sol, enfront de la potència del blau, del cel i mar, i el blanc de la calç.

PINTURA I ARQUITECTURA PAISATGÍSTICA

Com féu amb la primera trobada de dibuixants en exemplars anteriors, Alfredo Baeschlin comenta la «II Fira de Dibuix», motivada per l'èxit de la primera. Respecte de la II Exposició, parla de la diversitat de continguts, «de bells i vigorosos nus, suggestius paisatges de València i el País Valencià, pàgines decoratives i altres orien-

GANXETS.NET

Ganxets, grallers del Baix Camp · tel.639020328 · www.ganxets.net · info@ganxets.net

FESTES.ORG
L'ESPAI ON COMENÇA LA FESTA

1999-2009
10 ANYS A INTERNET

tades en sentit industrial». Fa una crida per a la compra d'exemplars amb la finalitat de «lloar l'esforç de la jove entitat i dels seus components».

Dintre del mateix article relata diversos aspectes sota la seua òptica crítica sobre la Exposició regional de Bellas Artes; de l'edifici troba acertadíssima la seua elecció per la il·luminació natural i el grat del seu ambient, però no diu el mateix de la composició del jurat conservador que no coincideix amb la seua manera d'entendre «l'art dels artistes que avui es troben en la corba ascendent del seu desenvolupament». «El jurat d'admissió havia d'actuar amb criteri molt ampli i tolerant per totes les noves tendències, el que aparentment no es va fer».

Demana que les signatures consagrades del món de l'art brinden «*place aux jeunes*» i que s'hi tinga present per a pròximes exposicions, apel·lant a la joventut d'aquells que han conservat la facultat d'evolucionar i de prendre nous rumb¹³.

Quant a la secció d'Arquitectura, segons el seu criteri, alguns arquitectes no semblaven haver-se'n adonat del significat, no havent d'admetre's més que dibuixos i esbossos amb segell personal i no fotografies d'obres executades i intervingudes per molts. Conclou, recalcant que «el rellotge artístic de la Ciutat de l'Art, pateix un retard de quinze anys sobre, verbigràcia, el de Barcelona».

D'igual forma, Baeschlin concebia l'arquitectura tradicional com a la base per a reflexionar l'arquitectura moderna, atacava els capritxos de l'exotisme, condemnava les avantguardes uniformadores i les transmigracions estilístiques del fals regionalisme, partint del regionalisme conservador i l'estudi d'allò popular amb la recerca de valors moderns en la nua arquitectura rural del mediterrani.

Aquest punt de vista no va ser comprès per un dels seus «col·legues»¹⁴ qui afirmaria, respecte a l'aportació d'Alfredo en l'Exposició, «la d'inspirar-se, per a un estudi de casa de camp, en les vulgaríssimes i pobres formes de l'arquitectura popular eivissenca».

Al fil de l'Exposició Regional de Bellas Artes, en números posteriors del periòdic advertim un parell de columnes referent a l'exposició «De Pintura»¹⁵, sobre la qual Alfredo, sota el pseudònim de B. comenta l'aspecte retrospectiu del certamen.

Dies més tard i després de la polèmica suscitada per la valoració dels projectes presentats en la secció d'arquitectura, el diari presenta un article amb el nom «Arquitectura popular, una casa de camp»¹⁶, on es mostra a tots els seus lectors l'obra presentada per Alfredo en aquest certamen, «l'assaig d'adaptació de l'arquitectura popular vernacla per a la casa d'un pintor a Eivissa».

No es coneixen més aportacions escrites de l'arquitecte en el periòdic, encara que si va continuar enviant apunts després de la seua visita per diverses poblacions del País Valencià.

Al poc de temps, amb el començament de la Guerra Civil, es va traslladar a Barcelona per a, alguns anys més tard, tornar al seu país natal.

NOTES

* Departament d'Enginyeria Mecànica i Construcció Campus del Riu Sec, E.S.T.C.E., Universitat Jaume I de Castelló.

1. BAESCHLIN, A. (1933): «Acció d'Art», *El Camí*, 63, 20 de maig, p.4.

2. És incerta la data exacta que Baeschlin va trepitjar per primera vegada Espanya, però el que sí és cert, és que la primera documentació de què dispose per a datar i localitzar el començament de les activitats de l'arquitecte és de Barcelona en l'any 1925, quan projecta un nou edifici per al col·legi suís de la ciutat —encara que alguns autors parlen del seu establiment en aquesta ciutat al voltant de 1918.

3. Inèdit.

4. Inèdit.

5. Pel que fa a la data de la seua arribada a València, també existeix disparitat d'opinions en tant que la data de l'entrevista sembla ser errònia, com la de la seua arribada a Barcelona. Referent a això Patricia Molins l'estableix en l'any 1930, altres autors com Óscar Pérez Silvestre, en un article dedicat als dibuixos de Teresa Pascual per a *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, l'estableixen en 1929, i segons comenta Empar Ranch va venir convidat des de l'Exposició de Barcelona per a visitar el País Valencià.

6. BAESCHLIN, A. (1933): «I Fira del Dibuix», *El Camí*, 70, 8 de juliol, p.3.

7. *El Camí* era un setmanari que, sota la direcció col·legiada de Joaquim Reig i Rodríguez, Adolf Pizcueta i Alfonso, Pasqual Asins i Lerma, Francesc Caballero i Muñoz i Enric Navarro i Borràs, es publicà a València entre el 1932 i el 1934 i amb la pretensió d'aglutinar tot el pensament valencianista i difondre l'ortografia de les Normes de Castelló (N. del E.)

8. Baeschlin, A. 1933; *Arquitectura rural de La marina*, «El Camí», n°78, 2 de setembre, p.3.

9. BAESCHLIN, A. (1933): «Arquitectura rural del País Valencià», *El Camí*, 92, 9 de desembre, p.5.

10. BAESCHLIN, A. (1933): «Impresiones del Maestrazgo I», *El Camí*, 93, 16 de desembre, p.1.

11. BAESCHLIN, A. (1933): «Maestrazgo II», *El Camí*, 94, 23 de desembre, p.1.

12. BAESCHLIN, A. (1934): «Apuntes de Ibiza», *El Camí*, 96, 6 de gener, p.3.

13. BAESCHLIN, A. (1934): «Exposició regional de bellas artes», *El Camí*, 124, 21 de juliol, p.4.

14. BAESCHLIN, A. (1934): «Exposició regional de bellas artes, Arquitectura», *El Camí*, 126, 4 d'agost, p.3.

15. BAESCHLIN, A. (1934): «De Pintura», *El Camí*, 125, 28 de juliol, p.4.

16. BAESCHLIN, A. (1934): «Arquitectura popular, una casa de camp», *El Camí*, 127, 11 de agost, p. 4.

BIBLIOGRAFIA

LEONEL, Francis (1934): «Charlas», *València Atracción*, any VI, 90, p. 20.

MOLINS, Patricia (1998): «Interiores Modernos: La caja y el caparazón», *La ciudad moderna. Arquitectura racionalista en Valencia*, vol. 2, pp. 71-77, València: IVAM.

RANCH, Empar (1985): «Alfred Baeschlin», *L'Espill*, pp. 175-179. Universitat de València.